

Psychology International Journal of conflict and Violence. – 2011. – Vol. 5, № 1. – P. 211–223.

10. Lawrence B. Prejudice / B.Lawrence / The Oxford Handbook of Philosophy of Education // Ed.ByHarvey Siegel. – Oxford: Oxford University Press. – 2009. [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.faculty.umb.edu/lawrence_blum/publications/publications/A58.pdf

11. Lawrence B. Stereotypes and Stereotyping: A Moral Analysis / B.Lawrence // Philosophical Papers. – 2004. – Vol.33, № 3. – P. 251–289.

12. Lyubansky M. The Dark Side of Positive Stereotypes / M.Lyubansky // 2012. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.psychologytoday.com/blog/between-the-lines/201205/the-dark-side-positive-stereotypes>

13. McGarty C. Social, cultural and cognitive factors in stereotype formation / C.McGarty, V.Y.Yzerbyt, R.Spears // Stereotypes as Explanations: The formation of meaningful beliefs about social groups. – Cambridge : Cambridge University Press, 2002. – P. 1–15.

14. Paul A.M. Where Bias Begins: The Truth about Stereotypes / A.M.Paul // 1998.[Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.psychologytoday.com/articles/199805/where-bias-begins-the-truth-about-stereotypes>

15. Polok K. Some Remarks on the Function of Stereotypes in Language / K.Polok // Стереотипы и национальные системы ценностей в межкультурной коммуникации : сб. ст. Выпуск 1 / [под ред. В.Шайдунова, А.Киклевича]. – Санкт–Петербург : Изд.–во Nevskogo in–ta yazyka i kultury, 2009. – С. 14–24.

16. Snyder M. Self–fulfilling Stereotypes / M.Snyder // Psychology Today. – 1982. – Vol. 16, № 7. – P. 60–68.

References

1. Ageyev V.S. Mezhrupnovoye vzaimodeystviye: Sotsialno–psikhologicheskiye problemy / V.S. Ageyev. – M. : Izdatelstvo MGU, 1990. – 240s.

2. Ageyev V.S. Psikhologicheskoye issledovaniye sotsialnykh stereotipov / V.S.Ageyev // Voprosy psikhologii. – 1996. – № 1. – S. 95–101.

3. Gavrilyuk V.V. Dinamika tsennostnykh orientatsiy v period sotsialnoy transformatsii (pokolenny podkhod) / V.V. Gavrilyuk, N.A. Trikoz // Sotsiologicheskoye issledovaniya. – 2002. – № 1. – S. 96–105.

4. Gnatenko P.I. Etnicheskiye ustanovki i etnicheskoye stereotipy / P.I.Gnatenko, V.N.Pavlenko. – Dnepropetrovsk : Izd.–vo Dnepropetrovskogo universiteta, 1995. – 200 s.

5. Kiklevich A. Stereotipy v strukture mezhkulturnoy kommunikatsii / A.Kiklevich // Stereotipy i natsionalnye sistemy tsennostey v mezhkulturnoy kommunikatsii: Sb. st. Vypusk 1 / [pod red. V.Shaydurova, A.Kiklevich]. – Sankt–Peterburg : Izd.–vo Nevskogo in–ta yazyka i kultury, 2009. – S. 100–117.

6. Zhuravlev A.P. Foneticheskoye znacheniyе / A.P. Zhuravlev. – L. : Izd.–vo LGU, 1974. – 160s.

7. PiazheZh. Izbrannyye psikhologicheskiye trudy. – M. : Mezhdunarodnaya pedagogicheskaya akademiya, 1994. – 680s.

8. Đerić G. Belgrade Development of stereotypes – multidisciplinary approach / G.Đerić // Institute for philosophy and social theory [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.kas.de/upload/auslandshomepages/serbien/Djeric_en.pdf

9. Dobewall H. Cultural Value Differences, Value Stereotypes, and Diverging Identities in Intergroup Conflicts: The Estonian Example / H.Dobewall, M.Strack, G.E.Müller // Institute of Psychology International Journal of conflict and Violence. – 2011. – Vol. 5, № 1. – P. 211–223.

10. Lawrence B. Prejudice / B.Lawrence / The Oxford Handbook of Philosophy of Education // Ed.ByHarvey Siegel. – Oxford: Oxford University Press. – 2009. [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.faculty.umb.edu/lawrence_blum/publications/publications/A58.pdf

11. Lawrence B. Stereotypes And Stereotyping: A Moral Analysis / B.Lawrence // Philosophical Papers. – 2004. – Vol. 33, № 3. – P. 251–289.

12. Lyubansky M. The Dark Side of Positive Stereotypes / M.Lyubansky // 2012. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.psychologytoday.com/blog/between-the-lines/201205/the-dark-side-positive-stereotypes>

13. McGarty C. Social, cultural and cognitive factors in stereotype formation / C.McGarty, V.Y.Yzerbyt, R.Spears // Stereotypes as Explanations: The formation of meaningful beliefs about social groups. – Cambridge : Cambridge University Press, 2002. – P. 1–15.

14. Paul A.M. Where Bias Begins: The Truth about Stereotypes

/ A.M.Paul // 1998 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.psychologytoday.com/articles/199805/where-bias-begins-the-truth-about-stereotypes>

15. Polok K. Some Remarks on the Function of Stereotypes in Language / K.Polok // Stereotipy i natsionalnye sistemy tsennostey v mezhkulturnoy kommunikatsii: Sb. st. Vypusk 1 / [pod red. V.Shaydurova, A.Kiklevich]. – Sankt–Peterburg : Izd.–vo Nevskogo in–ta yazyka i kultury, 2009. – S. 14–24.

16. Snyder M. Self–fulfilling Stereotypes / M.Snyder // Psychology Today. – 1982. – Vol. 16, № 7. – P. 60–68.

Gapieieva A. S., graduate student, Department of Theoretical and Practical Philosophy, V. N. Karazin Kharkiv National University (Ukraine, Kharkiv), mokona@i.ua

Positive and negative evaluating in the stereotyping process

The paper deals with the evaluating problem, which manifests itself in individual's cognitive process of the world, in particular in the field of communication. This problem is considered from the point of view of the stereotyping phenomenon, which is performing various functions: affective, cognitive, etc. To explain the formation of value judgments and the corresponding results are investigated characterizing features of stereotypes as well as their constituent factors. On this basis, the work focuses on the fact that the object of the paper does not have only a negative connotation and negative manifestations, but also has a positive and a neutral value. The latter, in turn, does not necessarily lead to positive outcomes and adequate assessment of individuals and groups, with regard to which the stereotype is made up. Conclusions about the nature of self–fulfilling stereotypes and complexity of their transformations make it clear how acute the need for in–depth study of the process of stereotyping and the practical application of the knowledge gained.

Keywords: stereotype, prejudice, communication, group, evaluation, negative and positive value.

Ганєєва А. С., аспірантка кафедри теоретичної та практичної філософії, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (Україна, Харків), mokona@i.ua

Негативна та позитивна оцінка в процесі стереотипізації

Темою даної статті є проблема оцінки, яка проявляється в процесі пізнання індивідом світу і, зокрема, в сфері комунікації. Дана проблема розглядається з точки зору феномена стереотипізації, що виконує велику кількість різних функцій: афективних, когнітивних і т.п. З метою пояснити формування оціночних суджень і відповідних їм результатів, досліджуються характерні ознаки стереотипів, а також чинники, що їх утворюють. Виходячи з цього, в роботі увага акцентується на тому факті, що об'єкт розгляду статті має не тільки негативний зміст і негативні форми прояву, але і володіє позитивним і нейтральним значенням. Останнє, в свою чергу, не обов'язково веде до позитивних результатів і адекватної оцінки індивідів і груп, про які складено стереотип. Висновки про самонавіявану природу стереотипів і складність їх зміни чітко дають зрозуміти, наскільки гостро стоїть необхідність поглибленого вивчення процесу стереотипізації та практичного застосування отриманих знань.

Ключові слова: стереотип, упередження, комунікація, група, оцінка, негативне та позитивне значення.

* * *

УДК 304.44

Ємельяненко Є. О.

кандидат філософських наук, докторант,
Національний інститут стратегічних досліджень
(Україна, Київ), gileya_zapozrichzhuja@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ФОРМ МАРГІНАЛЬНОГО В РІЗНІ ІСТОРИЧНІ ЕПОХИ

Соціокультурна динаміка початку ХХІ століття розгортається низкою багатомірних та складаних процесів, що знаходяться під тиском умов глобалізації. Зміни обумовили велику "відкритість" культури та соціального середовища і високу комунікативність. Порушення традиційних форм суспільної та особистої життєдіяльності призводить до трансформації самого феномена маргінальності і, як наслідок, актуалізує його переосмислення. Базовою відправною точкою такого переосмислення має стати аналіз історичних форм маргінальності, що і постає метою даної наукової розвідки. В різні історичні епохи від античної традиції вступило до ХІХ століття в європейській цивілізації маргінальність розумілась як соціальна та духовна позиція, що не вписується в основні культурні домінанти та установки. В залежності від категоричності та жорсткості цих установок маргінальність також набувала своїх більш чи менш категоричних форм. Так, "коліскою" маргінального можна вважати середньовічне місто. Сьогодні маргінальність набуває також ключові характеристики позачасовості та позаструктурності, що проводить паралелі між нашою добою і добою Середньовіччя.

Ключові слова: маргіальність, межа, історична епоха, Середньовіччя, місто.

Соціокультурна динаміка початку XXI століття розгортається низкою багатомірних та складаних процесів, що знаходяться під тиском умов глобалізації. Зміни в сфері технологій, виробництва, соціальної взаємодії, економіки та політики, а також багато інших, що мали місце протягом всього попереднього століття, обумовили велику “відкритість” культур та соціального середовища і високу комунікативність. В результаті політичні та культурні межі стали розмитими та нечіткими. Наслідком всього цього стала поява нового типу маргіальної особистості на противагу маргіалу першої половини XX століття. Якщо раніше маргіальна особистість знаходилась на межі культур та суспільств в наслідок певних трагічних обставин та подібне становище оцінювалось як ненормальне, то сьогодні, в сучасній постмодерній культурі майже кожна людина близька до стану маргіальності та помежевості. Порухення традиційних форм суспільної та особистої життєдіяльності, цитатність та інтертекстуальність смислів, іронія, відмова від канонів, розмитість, сприйняття світу як постійно мінливої, аморфної, багатоваріантної у своєму розвитку реальності – все це призводить до трансформації самого феномена маргіальності і, як наслідок, актуалізує його переосмислення.

Базовою відправною точкою такого переосмислення має стати чіткий, послідовний та ґрунтовний аналіз історичних форм маргіальності як феномену соціокультурних трансформацій від самого моменту його виокремлення (якщо його можна визначити, що також може бути поставлено як наукова проблема) до нинішнього часу. Так, аналіз історичних форм та репрезентацій маргіальності і є постає метою даної наукової розвідки.

Проблема формування та розвитку маргіальності з зору історії соціокультурних трансформацій привернула увагу достатньої кількості науковців, наприклад Ф.Броделя, М.Блока, Ж.ле Гоффа, Н.Еліас, Ж.Дюбі, К.Гінзбурга, що звертались до аналізу даного феномена в контексті формування нових типів культури в європейській цивілізації. Так, наприклад, німецький дослідник Б.–У. Херельгер у своєму спеціалізованому дослідженні виявив та проаналізував феномен маргіального, визначив його межі і види стосовно культури Середньовіччя [1, с. 5–8]. Взагалі, історики-мідієвісти по новому проаналізували культуру західноєвропейського Середньовіччя в цілому і багато уваги приділили та дослідили цілий прошарок маргіальної культури в межах цієї історичної епохи. Аналіз того факту, чому серед всіх історичних епох саме Середньовіччя серед всіх інших епох привернула увагу дослідників не просто культурних трансформацій, а саме місця в цьому процесі феномену маргіальності заслуговує суттєвої уваги.

Також до питання історичних репрезентацій маргіальності в різні історичні епохи звертався М.Бахтін, який в своїх роботах виділяв сміхове начало культури та демонстрував світо споглядальну важливість народно-сміхової культури. Також, варто звернути увагу на науковий доробок А.Гуревича, який у культурі середньовіччя виділяв “панівну більшість” та

“культуру безмовної меншості”. Соціологічний, та подальший міждисциплінарний підходи до історичного поступу феномену маргіального представлені у роботах Р.Парка, Е.Стоунквіста, І.Гофмана, Ч.Кулі, Т.Парсонса, Г.Беккера та інших [1, с. 5–8].

Серед російських дослідників варто звернути увагу на роботи таких авторів як М.Абрамова, Є.Балабанова, С.Баньковська, М.Бурлуцька, С.Гурін, А.Гусєв, А.Істілєєва, І.Лапова, Н.Харламов.

Вітчизняні дослідники розкриваючи різні аспекти розгортання маргіальності як соціокультурного та екзистенційного феномену, до питання його історичних форм майже не звертались проте наступні дослідники зробили великий внесок у створення методологічного підґрунтя для осмислення маргіальності як фундаментальної проблеми: Є.Стариков, Є.Рашковський, Б.Шапталов, В.Муляр, А.Атоян, З.Голєнкова, О.Ігітханян, В.Шапінський, І.Казарінова, М.Степико, Є.Головаха та інші.

Таким чином на теперішній час в межах філософського дискурсу можна виокремити два основних підходи до розуміння поняття маргіального. В першу чергу маргіалами поставали самі філософи мірою їх способу життя, мислення та відмови від класичних систем. Яскравим прикладом може постати і антична школа кініків. В другому випадку варто звертатись до робіт філософів які заклали теоретичний фундамент до розуміння маргіального. Ця традиція обґрунтована ще Платоном, який міркуючи про принципи розбудови ідеальної держави, невпинно говорив про нагальну потребу захистити та відмежувати суспільство від людей, що *швидко змінюють свою ідентифікацію*. У XIX феномен маргіального в руслі соціальної філософії фокус з особистісно-ідентифікаційних критеріїв змістився в бік соціально-економічних. Основна увага була зосереджена на структурній маргіальності з соціальної точки зору. Тобто до маргіального відносилась та частина населення, що була позбавлена громадянських прав, не мала доступу до засобів виробництва, що автоматично призводило до зuboжіння в основній системі розподілу.

Так, стає очевидним, що маргіальність як феномен, хоч і був офіційно введений в науковий обіг Р.Парком наприкінці XX століття, фактично в соціокультурній практиці налічує не одну сотню років свого існування. Беззаперечно, з огляду на мінливість та динамічність соціальної структури та процесів, самих підвалин громадського життя, культурних змін необхідно констатувати: історичні форми маргіальності змінювались протягом того як змінювались історичні епохи.

Маргіальність не залишалась статичною – вона змінювала свій помежевий статус. Для доцільного та раціонального, системного осмислення даного феномену у межах постмодерної епохи вкрай необхідно прослідити не тільки його феноменологічні або екзистенційні підґрунтя – тобто його сутність та зміст, а й вкрай важливо осмислити самі форми маргіальності, оскільки без цього неможливо дати їй більш-менш чітке визначення [1, с. 6–8].

Проте, маргіальність – феномен породжений протиставленням магістрального, основного та помежевого, інакшого. Тож і в різні історичні епохи він знаходив більш чи менш яскравий прояв в залежності від того

наскільки вираженими були, з одного боку, традиційність, косність та усталеність більшості, з іншого – чим глибшим був розрив (і майновий, і статусний) між традиційною більшістю і маргінальною меншістю, а також наскільки взагалі можливою була соціальна мобільність між цими прошарками. Як наслідок, в ті історичні епохи, які задовольняли даним умовам репрезентують маргінальність значно яскравіше, аніж інші.

Так, ні антична філософська думка, ні спосіб організації суспільного життя не знали ні терміну “маргінальність” і не бачили її як самостійний культурний феномен. Не залежно від майнового чи соціального статусу антична особистість була чітко ідентифікована з власним суспільством. Прояви поведінки, що відхилялась від загальної традиційної норми були просто надлишково оригінальні та поодинокі; вони не супроводжували системні соціокультурні трансформації. Проте протягом всієї епохи філософи вже опосередковано висували поодинокі окремі думки, ідеї спостереження, які в результаті стали основою для формування первинних уявлень про дане явище. Так і Платон, і Аристотель у своїх працях розмірковують про окремі елементи маргінальної поведінки.

З іншого боку Середньовіччя що наслідує епоху Античності навпаки є еталоном середовищем для розгортання феномену маргінальності. Цехова та станова регламентованість цієї епохи, її ієрархічність, ортодоксальність, уніфікованість дозволяє яскраво диференціювати феномен маргінальності.

Маргінальна культура західноєвропейського середньовіччя, на думку А.Істілеєвої, являє собою складний багаторівневий та багатоаспектний феномен. Спадок середньовіччя не тільки органічно вплетений в мереживо Європейської культурної традиції та складає її обширну та значиму історичну частину, а й має власний, ніким не займаний культурний простір. Всі середньовічна культура несе на собі відбиток “інакшості” у порівнянні з наступними періодами становлення людства в його соціальній та індивідуальній постаті, всієї європейської цивілізації в цілому. Середньовіччя “інакше”, і саме в цій якості воно є найбільш важливою епохою для аналізу генези історичних форм маргінальності, особливо для дослідників нашої епохи – третього тисячоліття. Це є неповторний історичний “момент”, що уможливило унікальний аналіз культури [1, с. 7–8].

Маргінальність Середньовіччя в контексті соціально-філософських досліджень – це продукт девіації та стигматизації, які характерні для середньовічної культури як у своїх первинних, так і у вторинних формах. Середньовічне суспільство не тільки виштовхувало маргіналізованих на периферію соціального простору, а й сформуло цілий пласт символічних ідей та стереотипів, які вплинули на формування цілісного образу маргінальної культури в розвитку європейської цивілізації. Маргінальність європейського середньовіччя іманентна самій культурі. Її внутрішня структура зливається з зовнішніми характеристиками. При цьому маргінальність завжди займає місце між елітарною та масовою культурами, і саме в межах середньовічної культури маргінальність вперше оформлюється у цілісний образ.

Маргінальність в епоху середньовіччя постає як позачасова та позаструктурна. Наявність маргінальних субкультур в соціокультурному просторі вказує на маргінальне начало, що пронизує всю епоху Середньовіччя. Через формування відношення до “інакших” відбувається зміна стереотипів та перехід до нової культурної системи (у порівнянні з попередньою культурною системою Античності).

Середньовіччя – це тип культури, що базується на християнсько-язичницьких та римсько-варварських традиціях. Його вкрай важко структурувати: цей тип культури амбівалентний, діахронічний та неоднозначний за своїм трактуванням. Саме в цей період історії, з одного боку, породжується соціокультурний феномен маргінальності, а з іншого, сама середньовічна культура по відношенню до наступних історичних епох є маргіналізованою. Помежевість та периферійність є невід’ємною рисою цієї епохи в процесі її еволюції.

В середньовічній геоцентричній світоглядній системі, базовим ядром якої постала ідея першородного гріха, феномен маргінального знаходить своє вираження через поняття пороку. Так у Августина Аврелія ці ідеї (гріха та маргінальності) по суті отожднюють. Цей критерій для виділення маргінального, як і властиве образному сприйняттю Середньовічної культури, в першу чергу поставав через свою візуалізацію. Так гріховний в першу чергу визнавалось потворне, або таке що зовнішньо не втілює у собі християнської святості. Вчинки та спосіб життя як прояв гріховного також могли слугувати суттєвим джерелом маргінального, проте вимагали занадто глибокого аналізу для цього. В результаті, мати зовнішні вади і бути “нормальним” стосовно вимог християнської культури було майже не можливо, в той час як мати внутрішні вади і не отримувати при цьому статусу “інакшого” було значно простіше [1, с. 9].

Людина середньовіччя вже не мислила себе поза межами певних соціальних вимог та стандартів (на відміну від людини Античності або Відродження). Її статус задавався причетністю до того чи іншого соціального об’єднання, до певної суспільної позиції в чіткому ієрархічному світопорядку. Якщо індивід випадав зі структури, що відповідає його роду та його професійній діяльності, він автоматично ставав “вигнанцем”. Саме тому так небезпечно було втратити своє лице, “імідж” в очах родичів та інших осіб, що являли собою єдину соціальну страту. Проте вигнання було набагато страшнішим, оскільки передбачало позбавлення можливості спілкування з людьми свого кола, яке розглядалось як втрата власної ідентичності і, фактично, було тотожним смерті.

Також, варто зауважити, що чітка та жорстка приналежність до тієї чи іншої соціальної спільноти майже унеможливлювали соціальну мобільність тобто руж індивіда від одного прошарку до іншого. Так, наприклад, у Франкській державі жінка зі славетного роду яка бажала б одружитись з рабом автоматично приймала його соціальну участь, в той час як зворотній варіант був унеможливлений. Тобто, повною мірою функціонували в основному нисхідні соціальні ліфти, що відторгали “інакших” з суспільства, і майже не були задіяні висхідні, що сприяли б їх інтеграції у нього.

В епоху Середньовіччя маргіальність вперше отримує нормативно-правове закріплення. В першу чергу це виражається в ряді регламентуючих норм, що визначають життєдіяльність та статус жебраків. Як було зазначено вище, наявність місця в родовій та професійній структурах визначала чітку ідентифікацію особистості. Жебраки, як феномен Середньовічного міста, були позбавлені як першого так і другого і, з властивою йому категоричністю, середньовічне суспільство прагнуло визначити їх місце та спосіб поведінки в структурі свого суспільства. На врегулювання цієї соціальної проблеми було спрямована низка нормативно-правових актів: “Дігести Юстиніана”, “Саксонське зеркало”, “Салічна правда”, “Нюрнберзький устав про жебраків”, “Устав про жебраків” (Франкфурт-на-Майні), “Аусбург. Стародавнє міське право”, “Книга ремесел Парижа” тощо. В цих джерелах відображаються не тільки норми існуючої на той час правової практики, а й спроба впорядкувати та структурувати суспільні відносини, систематизувати соціальні градації та визначити ситуації, що виникають. І саме тут вперше відображено специфічне соціальне становище людини, що витіснена на периферію соціальної структури та визначена як “презренна” з точки зору свого способу життя та виду діяльності [2].

Таким чином стає очевидним, що в епоху середньовіччя закладається така головна ознака маргіальності як її урбаністичність. *Фактично як соціокультурний феномен маргіальність – породження міста*, оскільки саме в межах середньовічного міста соціальне розшарування набуває таких форм, в межах яких чітко та жорстко виділяється маргістральність та периферійність. При цьому, маргістральність має як елітарне так і масове вираження, а периферійність поступово починає визначатись не тільки за матеріальними, а й за духовними ознаками. Так, П.Абеляр та подібні до нього стали маргіналами через особливості своїх духовно-ціннісних орієнтацій, життєвих позицій та, що важливо, еретичних поглядів. Таким чином варто констатувати ще одну позицію, що детермінувала формування маргіальності в епоху Середньовіччя: *жорстка позиція християнської церкви* (відправною точкою якої, як зазначалось вище, поставало уявлення про гріх) автоматично виштовхувала за межі суспільства осіб з будь-якими іншими поглядами.

В подальшому розвитку європейської цивілізації майнове й соціальне становище та дотримання догматів християнської церкви поступово почали відігравати більш аморфну роль через розвиток виробництва (що стосується першого) та процеси секуляризації та реформації (що стосується другого). Так, можливість отримати кошти та положення не в наслідок походження а в наслідок майстерності та таланту “запустили” ті висхідні ліфти в епоху Відродження, які пізніше повною мірою запрацювали в епоху Нового часу. З іншого боку, розпад християнської церкви з середини, розмивання її догматики та втрата впливу унеможливили категоричне винесення індивідів на периферію суспільства за цією ознакою. В епохи Відродження та Нового часу маргіальна свідомість та спосіб життя швидше отримують позитивне звучання внаслідок романтизму та авантюристичності, що їх оточує. Так, в епоху

Відродження та Нового часу джерелом маргіальних форм в першу чергу постають етичні та моральні аспекти життєдіяльності індивіда, тобто маргіальність знову набуває особистісного характеру.

Проте, назрівають нові процеси соціального розширення суспільства, що виникають на тлі технологічного прогресу та розвитку виробництва, а також розкриття меж національних держав. В цей період і до другої половини XIX століття маргіальність постає як контркультура, що йде в розріз з “офіційною” культурою, що не вписується в парадигму мислення. Наприкінці цього етапу таке явище як міграція населення набуває глобального характеру. Проблема інтеграції різних культур в реальній життєдіяльності з поодинокі перетворюється на системну.

Подальше розмивання культурних меж та відкриття кордонів в межах глобалізаційних процесів поглиблює цю проблему все далі і далі. Протягом XX століття проблема маргіальності з проблеми ефективної інтеграції індивідів з інакшою соціокультурною ідентифікацією до поточного середовища з позитивним результатом як для особистості так і для суспільства перетворюється у внутрішню, глибоко екзистенційну проблему ментально-сміслового та ціннісного самовизначення індивідів в надлишково деструктурованому та мобільному соціальному середовищі.

Так, аналізуючи генезу історичних форм маргіальності можна дійти, в першу чергу, висновку, що маргіальність культурного зразку завжди конкретно-історична. По-друге, в процесі цієї генези чітко простежується діалектика соціального та індивідуального аспекту, що залежить від загальної соціальної мобільності та рухливості суспільства, зміни його традиційних, косних та новаторських, рухливих форм життєдіяльності. В залежності від цієї динаміки і сама маргіальність набуває або структурних (тобто таких, що визначаються соціальністю), або змістовних (тобто таких, що визначаються ментальністю) форм. Таким чином, сам феномен маргіальності в різні періоди стає ближчим для аналізу то з точки зору соціальної філософії, то з точки зору філософської антропології [1, с. 158].

Таким чином, в різні історичні епохи від античної традиції впритул до XIX століття в європейській цивілізації маргіальність розумілась як соціальна та духовна позиція, що не вписується в основні культурні доміанти та установки. В залежності від категоричності та жорсткості цих установок маргіальність також набувала своїх більш чи менш категоричних форм. Так, “колискою” маргіального можна вважати середньовічне місто.

Переломний момент при аналізі феномена маргіального відбувся наприкінці XIX – початку XX, коли маргіальність почала розумітись як продукт соціально-економічних процесів, які створюють соціально та культурно периферію. В подальшому вона вже розглядалась як об’єктивне явище, що ґрунтується на антиномічності культури, що знаходила свій прояв в помежевих ситуаціях та впливала на само ідентифікацію індивіда. І, Нарешті, у постмодерну добу починає відбуватись універсалізація понять “маргіальність”, “маргіальна особистість”, “маргіальна культура” і вже кожна особистість може

набути статусу маргінальної і усвідомити себе такою в залежності від динаміки тієї чи іншої ситуації [1, с. 158].

Так, сьогодні маргінальність набуває також ключові характеристики позачасовості та позаструктурності, що проводить паралелі між нашою добою і добою Середньовіччя. Як тоді так і сьогодні на формування маргінальності впливають економічні, політичні та релігійні фактори, а специфіка маргінального визначається не стільки помежевим станом окремих індивідів (як в епоху Античності або Відродження), скільки механізми витіснення за структуру культури цілих субкультур (наприклад середньовічні жебраки або сучасні бомжі). Як тоді, так і сьогодні в маргінальному просторі можна виокремити такі групи як “етнорелігійні”, “безчесні професії”, “деморалізовані”, “фізично-інакші” тощо.

Так, проблема певної паралельності культурних епох Середньовіччя та сучасності з точки зору світогляду, способу життя, само ідентифікації індивідів тощо, що наразі вимальовується, є актуальною для багатьох подальших наукових розробок, оскільки і аспектів проведення таких “паралелей” є безліч.

Список використаних джерел

1. Истилеева А.Б. Культурно-исторический анализ феномена маргинальности в западноевропейском Средневековье : дисс. ... канд. филос. наук: спец. 24.00.01 – социологический анализ отклоняющегося поведения. Социальная дезорганизация / А.Б. Истилеева. – Астрахань, 2011. – 169 с.

2. Степаненко Р.Ф. Феномен маргинальности: историко-правовые аспекты / Р.Ф. Степаненко // Учен. записки Казан. ун-та. Сер. Гуманит. науки. – 2012. – Т. 154. – Кн. 4. – С. 34–39.

References

1. Istileeva A.B. Kul'turno-istoricheskij analiz fenomena marginal'nosti v zapadnoevropejskom Srednevekov'e : diss. ... kand. filoz. nauk: spec. 24.00.01 – sociologicheskij analiz otklonjajushhegosja povedenija. Social'naja dezorganizacija / A.B. Istileeva. – Astrahan', 2011. – 169 s.

2. Stepanenko R.F. Fenomen marginal'nosti: istoriko-pravovye aspekty / R.F. Stepanenko // Uchen. zapiski Kazan. un-ta. Ser. Gumanit. nauki. – 2012. – T. 154. – Kn. 4. – S. 34–39.

Yemlyanenko Ye. O., PhD in Philosophy, doctoral student, National Institute for Strategic Studies (Ukraine, Kyev), gileya_zaporizhzhya@ukr.net

Features marginal representation forms in different historical periods

The socio-cultural dynamics of this stage a number of multidimensional unfolding and folding processes under pressure of globalization. The changes resulted in a large “open” cultures and social environment and high communicative. Violation of traditional forms of social and personal life transformation leads to the phenomenon of marginality and, consequently, updates its thinking. The basic starting point of the analysis should be a rethinking of the historical forms of marginalization, which is the purpose of this research raises intelligence. In different historical periods from the ancient tradition close to the nineteenth century in European civilization marginality is understood as a social and spiritual position that does not fit into the main cultural dominance and installation. Depending on the flatness and rigidity of these plants marginality also acquired their more or less categorically. Thus, the “cradle” can be considered marginal medieval town. Today marginality becomes also key characteristics of timelessness and specelessness that draws parallels between our era and the era of the Middle Ages.

Keywords: marginality, limit, historical era, the Middle Ages, Town.

Емельяненко Е. О., кандидат философских наук, докторант, Национальный институт стратегических исследований (Украина, Киев), gileya_zaporizhzhya@ukr.net

Особенности репрезентации форм маргинального в разные исторические эпохи

Социокультурная динамика начала XXI века разворачивается рядом многомерных и сложных процессов, находящихся под давлением условий глобализации. Изменения обусловили большую “открытость” культур и социальной среды и высокую коммуникативность. Нарушение традиционных форм общественной и личной жизнедеятельности приводит к трансформации самого феномена маргинальности и, как следствие, актуализирует его

переосмысление. Базовой отправной точкой такого переосмысления должен стать анализ исторических форм маргинальности, что и является целью данной научной разведки. В разные исторические эпохи от античной традиции до самого XIX века в европейской цивилизации маргинальность понималась как социальная и духовная позиция, которая не вписывается в основные культурные доминанты и установки. В зависимости от категоричности и жесткости этих установок маргинальность также приобретала своих более или менее категоричных форм. Так, “колыбелью” маргинального можно считать средневековый город. Сегодня маргинальность приобретает также ключевые характеристики вневременности и веструктурности, что проводит параллели между нашей эпохой и эпохой Средневековья.

Ключевые слова: маргинальность, предел, историческая эпоха, Средневековье, город.

* * *

УДК 130.2:165.191

Гончаренко М. М.

кандидат філософських наук, асистент кафедри філософії гуманітарних наук, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), MGoncharenko@mail.ru

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД У ВИЗНАЧЕННІ СОЦІОПРИРОДНИХ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ

У статті аналізується системний підхід у визначенні соціоприродних суперечностей. Здійснюється констатація необхідності системного підходу щодо проблеми взаємодії суспільства і природи, який, у свою чергу, полягає у виявленні як системотворчих факторів так і у проведенні аналізу багаторівневої структури цієї взаємодії. При цьому зауважується, що проблема взаємодії суспільства і природи адекватного осмислення набуває лише при розгляді їх спільної еволюції, тобто коеволуції. Коеволуційний підхід зміщує акцент у пізнавальному процесі з вивчення структури і стану об'єктів на відносини між ними, на узгодження еволюційних змін, що, в свою чергу, дозволяє перейти від дослідження їх сутності до розгляду їх існування.

Ключові слова: екологічна криза, соціоприродна система, структура, суперечність, коеволуція, синергетика.

Сам факт виникнення сучасної екологічної кризи свідчить про реальну суперечність між розвитком людської культури, цивілізації та розвитком природи. Культурно-цивілізаційний розвиток, який є основою людського буття, виявився чинником деградації і руйнації природного довкілля, й цілком однозначно загрожує самому суспільству і людині. Тому оцінка становища, в якому опинилося людство у ХХ – на початку ХХІ століть, є сферою дослідження сучасної філософії виживання, пошуку стратегії сталого розвитку земної цивілізації, коеволуції суспільства і біосфери.

Філософсько-світоглядний рівень аналізу екологічної проблематики здатний звести роз'єднаний конкретно-екологічний матеріал в єдину систему, надати їй проблемної визначеності та продуктивної концептуальності, і розглядати предмет, з одного боку, з позицій потреб і інтересів людства, а з іншого боку, - з урахуванням стану навколишнього середовища, тобто у єдності.

Наука ХХ століття винайшла методи дослідження складних саморегулюючих систем, які, на відміну від малих (систем), відрізняються рівнями організації, наявністю відносно автономних та варіабельних підсистем, численною, множинною стохастичною взаємодією елементів, наявністю зворотних зв'язків, які й забезпечують цілісність системи тощо. Природа тепер розглядається як складна динамічна система, в якій реалізується всезагальний закон управління зворотним зв'язком елементів. Людина стала розглядати весь світ як ієрархічно організовану складну динамічну єдність, а суб'єкта пізнання – не як інстанцію, протиставлену